

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

# Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, [www.reprorecht.nl](http://www.reprorecht.nl)) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, [www.cedar.nl/pro](http://www.cedar.nl/pro)).

*No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.*

[info@boomamsterdam.nl](mailto:info@boomamsterdam.nl)  
[www.boomuitgeversamsterdam.nl](http://www.boomuitgeversamsterdam.nl)

## Verslagen

### Geen teleurstelling

*Verslag van*

Liefde en haat in de psychoanalytische relatie [Amsterdam, vrijdag 11 mei 2007]

BABETTE BIJLSMA

Het tweede symposium van de Nederlandse PsychoAnalytische Groep (NPAG), gehouden in de Nieuwe Kerk te Amsterdam, had als thema 'liefde en haat in de psychoanalytische relatie'. Na de opening door voorzitter Rob Wille, waarin hij de NPAG plaatste als afwijkend van de GGZ in Nederland, maar overeenstemmend met ontwikkelingen in het buitenland, gaf Douwe Jongbloed in zijn inleiding een historisch zicht op hoe er door verschillende analytici over liefde en haat is geschreven.

In de eerste lezing kondigde Bien Filet aan ons waarschijnlijk te zullen teleurstellen, net zoals liefde en haat dat in het dagelijks leven doen. Ook Filet gaf zijn verhaal een historische opbouw, beginnend met Freud, die sprak van een liefdevolle, zorgende, tedere band en van spanningsreductie die geen blijvende bevrediging met zich meebrengt. Freud legde de nadruk op de invloed van de onbewuste fantasieën uit het seksuele kinderleven op latere relaties — ook de analytische — en op de moeilijkheid om zowel te begeren als lief te hebben. Freud besteedde vervolgens veel aandacht aan de angst voor liefdesverlies. Filet merkte hierbij op dat het merkwaardig is dat dit zo veel meer aandacht heeft gekregen dan het verlies van het vermogen tot haat of tot gehaat kunnen worden. Dit terwijl Freud beschrijft dat de haat aan de liefde voorafgaat en dat er geen liefde kan bestaan zonder dat de persoon zich via de haat heeft kunnen ontwikkelen. Filet be-

steedde vervolgens aandacht aan het feit dat de liefde verbonden is aan een illusie en steeds een verschoven liefde is: het vinden van een object is altijd een hervinden. Maar de haat is dus tevens noodzakelijk en de oedipale ontwikkelingstaak is dan ook het kunnen smeden van liefde en haat. Filet wees daarna op de verschuiving in de literatuur naar de vroege moeder-kindrelatie en de twee gebieden van postmoderne beroepsblindheid daarbij: dat er gedaan wordt alsof volwassenenproblematiek een regelrechte analogie zou zijn van de vroege moeder-kindrelatie en dat in de beschrijving van deze relatie het seksuele karakter verdwijnt. Tot slot uitte hij ook kritiek op het idee dat de psychoanalytische relatie symmetrisch zou zijn.

Na deze zorgvuldige maar niet eenvoudig te begrijpen uiteenzetting, waarin ook aandacht voor de Franse literatuur, kwam de veel makkelijker te volgen lezing van Eugénie Oosterhuis. Zij vertelde over de analyse van een meisje van zes jaar, waarin haat en liefde beide een rol speelden. Het meisje riep regelmatig haat op, maar kon daarnaast ook aandoenlijk lief zijn. Oosterhuis vermoedde dat de moeder woede over haar aangedaan onrecht op haar dochter projecteerde. Het meisje identificeerde zich met deze projectie en ging zich vervolgens als een duiveltje gedragen. Oosterhuis twijfelde achteraf of ze niet beter alleen met moeder had kunnen werken, omdat het in analyse nemen voor het kind bevestigde dat zij slecht zou zijn. Een valkuil voor kindersanalytici is het kind te willen redden van zijn vreselijke ouders, en Oosterhuis pleitte ervoor altijd eerst met ouderbegeleiding te starten. Zij haalde vervolgens Winnicott aan, die stelt dat de baby zijn moeder pas als apart kan zien nadat hij de moeder met zijn aangeboren drang tot destructie heeft vernietigd. De moeder moet dit overleven zonder wraak te nemen. Hoewel Oosterhuis

de drang tot destructie ziet als een reactie op onvermijdelijke frustraties, legde ook zij er de nadruk op dat er zonder haat geen liefde is. Ook Oosterhuis ging in op de vele aandacht in de laatste decennia voor de moeder-kindrelatie en het hiermee vergelijken van de analytische relatie. Ze bekritiseerde de neiging om de moederlijke relatie vooral te zien als koesterend, begrijpend en gratificerend en minder als grenzen stellend. Hangt dit samen met een angst bij analytici voor de negatieve overdracht? De analyticus moet in staat zijn de haat te zien, niet alleen de idyllische liefde, hetgeen vergt dat de analyticus openstaat voor de onbewuste betekenis van het materiaal en zichzelf daarmee confronteert.

Na de pauze volgde het zeer mooie verhaal van Pieter Niers, dat hij inleidde met de samenvatting van een roman, waaruit ook de titel van zijn lezing kwam: *Ik ben dat wat ik schijn te zijn en schijn niet te zijn wat ik ben*. Niers richtte zich op de nauwe verwevenheid van droom, fantasie en werkelijkheid, die zich uit in het hebben van een gefantaseerde, geheime identiteit, een 'gedagdroomd ik'. In een analytisch proces kan zich een overgang voordoen die te vergelijken is met het ontwaken uit een droom, als de analysant zich realiseert dat hij niet echt is wie hij tot dan toe geloofde te zijn. Het is aan de analyticus om de analysant uit dit gedagdroomde leven te doen ontwaken. Omdat de gedagdroomde identiteit gecreëerd is ter vervanging van een getraumatiseerd zelf, moet de analyticus niet alleen oog hebben voor de traumatische wortels, maar ook voor de wijze waarop dit trauma heeft geleid tot en onderdeel is geworden van de gedagdroomde identiteit, iets wat de analyticus nogal eens kan ontgaan. Niers wees erop dat het ook voor de analyticus moeilijk kan zijn om dit onder ogen te zien en de patiënt wakker te maken, aan gezien het gepaard gaat met onverdraaglijke schaamte en pijn. Pas aan het eind van zijn lezing ging hij over naar de vraag wat dit betekent voor haat en liefde, het thema van het symposium. Zolang de analysant in

de ban is van zijn gedagdroomde ik, wordt iedere verwijzing door de analyticus naar het bestaan van een werkelijk ik gezien als een aanval. Wanneer de ban van de dagdroom verbroken wordt, verandert de haatliefdeverhouding tot de analyticus en verdwijnt het omslaan van haat in liefde en omgekeerd. Daarvoor komt in de plaats wat Niers een liefde noemt die te maken heeft met het kennen van de waarheid omtrent zichzelf. Tevens ontstaat er dan een ruimte waarin de trauma's hun kwellende karakter verliezen. Tot slot stelde Niers dat er desondanks altijd een droomdimensie blijft bestaan.

De laatste lezing, van Henk de Meij, begon met aandacht voor het conflict tussen de liefde en de seksualiteit, met haar onvermijdelijke agressie, possessieve jaloezie en schaamte. De liefde viert de individualiteit, de seksualiteit vernietigt die. Ook De Meij citeerde Freuds opmerking dat het vinden van het object altijd een terugvinden is. Ook in het analytische proces speelt dat de analyticus in bezit wordt genomen, om vervolgens weer te worden afgestaan. De analyticus zal hiertoe bereid moeten zijn, maar tevens in staat moeten blijven zich te separeren. Juist het ontdekken dat de analyticus gesepareerd is, is voor de analysant nodig om zelf eigen gevoelens en gedachten tot zich door te laten dringen. Uiteraard gaat dit niet zonder moeilijkheden gepaard en De Meij gaf hiervan een paar prachtige voorbeelden. Naar aanleiding van zijn vignetten noemde De Meij twee ontwikkelingsstaken: het discrimineren tussen degene die geeft en datgene wat wordt gegeven en het onderscheid maken tussen liefde en haat. Een jong kind kan nog niet onderscheiden tussen het verzwelgen uit liefde en het vernietigen uit haat. Tot slot haalde De Meij Nina Coltart aan, om de nadruk te leggen op het feit dat de analyticus het vermogen dient te ontwikkelen om het niet-weten te verdragen en zich door het onbewuste te laten leiden.

In de discussie werd helaas alleen aandacht geschonken aan de lezing van Pieter

Niers, die veel herkenning opriep en blijkbaar voor velen een kader bood om bepaalde problematiek te kunnen begrijpen, maar tevens te kunnen verdragen zonder te veroordelen.

Het was een inspirerende en dus beslist geen teleurstellende middag, waarin de doelstelling van de NPAG, het verbinden van klassieke en moderne concepten, zeker gerealiseerd is.

## *Empathie: therapeutische gids of aberratie?*

Verslag van

Empathie in psychoanalytische therapie  
[Kortenbergh, 8 juni 2007]

SARA DE VOS

De Vlaamse Vereniging voor Psychoanalytische Therapie koos dit jaar voor het thema 'empathie'. Een moeilijk en controversieel thema, zo dacht ik. Niet vanzelfsprekend passend in een psychoanalytisch kader van abstinentie en neutraliteit. Ik associeerde empathie met het begrip steun; het te veel uiten van empathie of steunende interventies kan toch toedekkend werken? Zoals in de loop der dag zou blijken, kan empathie inderdaad verraderlijk zijn doordat ze therapeut en patiënt doet vastlopen in een fusionele relatie. Empathie kan misleidend zijn voor de therapeut; het herkennen van aspecten van zichzelf in de patiënt schept de illusie dat men zijn patiënt begrijpt. Een illusie, want beiden hanteren een verschillend referentiekader. Moet men niet eerder steeds opnieuw proberen niet-te-begrijpen? Of, zoals Bion benadrukte: 'No memory, desire, understanding.' Empathie lijkt echter noodzakelijk te zijn. De inleiding van Marc Hebbrecht liet verstaan dat de Italiaanse analyticus Bolog-

nini een belangrijke auteur is over het fenomeen 'empathie'. Hij brengt empathie in verband met de innerlijke ruimte van de therapeut, met rêverie en met het analyseren van tegenoverdrachtelijke gevoelens. Het bevordert het contact met het defensieve ego van de patiënt. Er lijkt een verband te zijn tussen empathie en de timing van interventies. Freud schreef dat een empathische houding een positieve overdracht tot stand doet komen. Een artificiële empathische houding, empathisme genoemd, belemmert daarentegen de vrij vlottende aandacht en is schadelijk voor de neutraliteit. Verschillende sprekers benadrukten dat empathie niet-controleerbaar en vluchtig is.

Anton van Strien onderzocht in Nederland 'het concept empathie' en schreef zijn bevindingen neer in een boek. Zijn uiteenzetting over het onderzoek werd voorafgegaan door een al te uitgebreid pleidooi voor wetenschappelijke evidentie binnen de psychoanalyse. Het duurde een poos vooraleer hij tot de kern van de zaak kwam. Uit het onderzoek distilleerde hij een verband tussen de mate van empathie en de kwaliteit van de interventies. De volgende kenmerken leken bevorderlijk voor het psychoanalytische proces: sensitiviteit voor de belevingswereld van de patiënt, het goed verwoorden van de belevingswereld van de patiënt, het goed hanteren van de tegenoverdracht, het zich verdiepen in de interactie met de patiënt en introspectie van de analyticus om de overgebrachte ervaringswereld te herkennen. Vanuit deze elementen legde Van Strien een link naar het paradigma van de intersubjectiviteit. De lange theoretische nabeschoouwing hierover ten spijt, kon hij ons niet meer duidelijkheid bezorgen over het concept empathie en plaatste hij daarentegen verscheidene analytische concepten onder dezelfde noemer van de empathie.

De voormiddag werd in het Frans afgesloten door Michèle Van Lysebeth-Ledent, psychoanalytica bij de Belgische Vereniging voor Psychoanalyse, die op heldere wijze de